

Tänavakunstist

Kirjutis on osaliselt ajendatud Tallinnas nähtud “Tartus näeme” reklaamplakatist, mille visuaali täidab tänavakunstnik MTO teos “Ms Reet”.

Kaasaegset tänavakunsti käsitletakse meedias tihti garaffitiga samase nähtusena. Antud lõtv üldistus on pigem eksitav. Juba 1980ndatel, seoses Jean-Michel Basquiat *meinstriim*-eduga, hakati kõnelema vajadusest uue kategooria, *post-graffiti* järele. Sellise eesliitega terminite puhul tüüpiliselt valitseb üksmeelel selle üle, et *post-graffiti* erineb põhimõtteliselt graffitist, kuid mõiste enda sisu osas konsensus puudub. Mõningase üldistusega võib siiski öelda, et traditsiooniline graffiti on subkultuurne – mida väljendavad näiteks tekstikompositsioonid, mis niivõrd keerulised ja krüptilised, et jäävad asjassepühendamatuks enamasti arusaamatuks –, *post-graffiti* seevastu on avatud kõige laiemale publikule: kasutatakse selgelt loetavid kirjatüüpe ning üldtuntud kujundeid. Vastavalt on ühiskondlik suhtumine *post-graffitis* ka tunduvalt soosivam, vaatamata asjaolule, et seaduse silmis on enamasti tegemist jätkuvalt avaliku ruumi risustamisega, ehk siis kuritegevusega. Illustratsiooniks piisab, kui meenutada Banksy hiljutist NY tuuri, kui ajalehtede kultuuri ja vaba aja küljed kutsusid inimesi kiiresti külastama seda või teist tänavanurka, sest “järgmiseks päevaks peavad linna heakorrametnikud graffiti seinalt eemaldama”.

Eeltoodud tähendusliku vastuolulisuse taustal pakuksin kaasaegse tänavakunsti mõtestamiseks välja ühe võimaliku kontseptsiooni – sotsiaalne banditism.

Sotsiaalse bandiidi mõiste pärineb briti ajaloolane Eric Hobsbawmilt ja lühidalt öeldes tähistab see isikut, kes seaduse silmis kriminaal, kuid rahva hulgas armastatud kangelane. Hobsbawm keskendus küll vara-uusaegsetele folkloorsetele rahvakangelastele *a la* Robin Hood, kuid ta oletas, et sotsiaalse bandiidi näol on tegemist universaalse arhetüübiga, kes ikka ja jälle, vastavates oludes esile kerkib. Mõistagi ei päri mitte iga seaduserikkuja säärast aujärge. Et kurjategijast saaks rahvakangelane, bandiidist sotsiaalne bandiit, on tal tarvis vastata reale nõuetele. Hobsbawmist lähtuvalt loetleb antropoloog Graham Seal üksikasjalikult 12 vajalikku tingimust. Toon neist välja olulisema.

Esiteks, sotsiaalne bandiit kuulub kogukonda, kelle traditsioonilised maavaldused on valitsev võim ebaõiglaselt võõrandanud.

1990ndatel lääne metropolides midagi sellist ka juhtus. Nimelt leiutati siis kaasaegne linnamööbel:

reklaampindadega bussipeatused, reklaampinnaga prügikastid jne. Omavalitsuste jaoks oli uus sümbioos erakapitaliga mõistagi tulus, linnaruumi igapäevaselt kasutavas kogukonnas tekitas reklaami äkiline pealetung aga tugevat protesti, seda tajuti ühisomanduse ärastamisena. Seda enam, et avaliku ruumi väljarentimisega kaasnes omaalgatuslike plakatite ja kuulutuste keelustamine või maksustamine – mis on ka arusaadav, sest kui omavalitsus tahtis avalikku ruumi kaubastada, siis pidi ta ju selle kasutamist esmalt piirama. Populaarse vastusena avaliku linnaruumi aina ilmsemale privatiseerimisele tekkisid 90ndate alguses UK-s liikumine Reclaim the Streets ja USA-s liikumine Critical Mass (mille kaugeks, malbeks järellainetuseks on ka näiteks kohalik TOUR d'ÖÖ). Ka illegaalne tänavakunst omandas selles kontekstis laiema ühiskondliku tähenduse, see sai osaliseks keskvõimu ja kohaliku kogukonna vahelises avaliku ruumi üle peetavas võitluses.

Nii nagu sotsiaalne bandiit võitleb maa-anastajate vastu ja oma kogukonna traditsioonilise vabaduse eest, nii hakkas ka tänavakunst sümboliseerima iga üksikisiku vabadust avalikus linnaruumis end ja enda sõnumit väljendada.

Edasi. Sotsiaalne bandiit on õiglane. Ta ründab ainult pahatahtlikke võimukandjaid, ta kaitseb nõrgemaid, kaitseb naisi ja kaitseb lapsi.

Kui vaadata tänavakunsti sõnumlikku poolt, siis neis üldiselt puudub subkultuuridele tihti omane radikalism, vastupidi, kaasaegne tänavakunst väljendab valdavalt ühiskondlikult normatiivset tolerantset ja eetilist maailmavaadet. Kriitilised ja iroonilised sõnumid on sihtitud ahnete suurkorporatsioonide, sõjardlike valitsuste vastu, soolise stereotüübistamise, rassilise diskrimineerimise, lapstööjõu ekspluataarimise vastu. Samas ollakse sentimentaalsuseni empaatilised üksikisiku ja tema igapäevaelu väikeste pürgimuste suhtes. Keskmise tänavakunstnik on inimene, keda sa sooviksid endale naabriks.

Veel. Sotsiaalsel bandiidil peavad olema mõned imelised võimed. Eelkõige üliinimlik oskus jääda tabamatuks: võime muutuda nähtamatuks ja võime imetabase kiirusega tegutseda.

Banksy on võime nähtamatuks muutuda kindlasti olemas. Vaatamata sellele, et tegemist on superstaariga, kes muuhulgas korraldab isiknäitusi ka tavapärastes kunstigaleriides ning kelle isiku on ajakirjanikud korduvalt välja nuhkinud, teda pildistanud ja nime avalikustanud, on Banksy ametlikult jätkuvalt anonüümne. Võib küll küüniliselt väita et siin on taga nii siiraste fännide kui ka pragmaatilise kunstituru soovimatus müüti purustada – kuid imeline on see sellegipoolest.

Mis puudutab üleloomulikku tegutsemiskiirust, siis *stencil*-graffiti (väidetav) leiutaja Blek le Rat, samuti *stencil*i tuntuks teinud Banksy on mõlemad ja eraldi meenutanud, kuidas nad aerosooliga mässates “oleks ükskord peaaegu politseile vahele jäänud”. Järeldus oli, et välja tuleb nuputada mingi viis, kuidas seinamaaling valmis teha senisest oluliselt kiiremini. Lahendus leidis. Asetad

šablooni seinale, tõmbad värviga üle, valmis. Ja seejärel kaod õhe. Kaks minutit ja frustrerunud politseipatrull. Imeline.

Ning lõpuks. Nagu ikka kangelaste puhul, on oluline hukkuda. Hukkuda tuleb õigel viisi, head tava järgides. Sissejuhatuseks võiks sotsiaalne bandiit saada reedetud omade poolt. Järgneva hukkamise-hukkamise vahendite osas peab Graham Seal kõige soovituslikumaks (Mart Sander, panen nüüd hoolega tähele!) kas kuuli, mõõka, kirvest või köit.

Et *post-graffiti* esiletõus paigutatakse üldiselt alles 1990ndatesse, siis selle viimase punkti täitumuse osas on muidugi veel mõnevõrra aega. Laipu loetakse kevadel. Siiski, vaadates seniseid arenguid, tänavakunstile aina enam osaks saavat institutsionaalset omaksvõttu – mida eriti Tartu eeskujul ka Eestis näha –, saab öelda, et tõenäoliselt lähevad siinkohal tänavakunstnike ja sotsiaalsete bandiitide teed lahku. Ei ole tänavakunstniku saatuseks kirvesurm. Tänavakunstniku saatuseks on muuseum ja uued väljakutsed.